

"Recyle Vatandaşlık: Vaat Toplumu ve Yeni Bireysellikler".

36. İktisatçılar Haftası. Yüzyılın Başında Değişimin Krizi.

İFMC. 21-23 Mart 2012. İstanbul.

(Sunum henüz gelişme halindedir, lütfen alıntılamayınız)

H.NESE ÖZGEN¹

(TEŞEKKÜR VE KAYGILAR)

Değişmeyen ve Değişenin yorumu:

Bu seminerin ana teması "Değişimin Krizi". Dolayısıyla iddiası: Değişmekte olanı sorgulamak.

Neden? Zira hiç bir şeyin değişmediğine dair yorum, bizi yeni gelişen tutum karşısında yeni karşı koyma biçimlerinden alakoyar.

Öte yandan herşeyin değişmiş olduğuna, herşeyin alt üst olduğuna dair bir iddia da, bizi bu yeni durumun geçmişten neleri miras aldığına ve eski çürümüş yapıların nasıl olup ta yeni dönemin bazı belirleyicileri olarak kalabildiğini görmekten de alakoyar.

Benim yapmaya çalışacağım tartışma: Değişenin içinde değişmeyen özü anlamaya çalışmak. Bunu yapmak için de **Vaat toplumu kavramını üreteceğim.**

Bunu yaparken bazı sosyal bilimcilerin iddialarını anacağım: Lemert, Elliot, Derany, Honneth, Carrigan, Bourdieu, Badiou, Sennett, Türkiye'deki AKP'nin özellikle son dönemdeki Ezan-Bayrak birlikteliği ideolojisinin (ki biz bu ideolojiye geçmişte kızıl faşistler derdik) politik sosyoloji teşhisleri için de Saraçoğlu'nun (2009; 2010; 2012) ve Blad ve Koçer'in(2012) tahillerine değineceğim.

Yeni yüzyılın tüketim yüzyılı olduğu, kültür endüstrisinin bir sanalite oluşturduğu ve bireyselliklerin kalmadığı yönünde ciddi iddialar var.

Gerçekten tahlilimiz bu mu olacak? Yeni yüzyıl bize kandan, savaştan, ve alışverişten aptallamış bir beyinden fazlasını getirmiyor mu? Savaşlar, acılar, kitlesel akıl imhalarından başka bir geleceğe doğru gidemez miyiz?

Geçmiş yüzyılın bireyleri realiteye güveniyordu. Öyle ki, örneğin seçim

¹ Prof. Dr. nozgen1@gmail.com

çalışmalarında verilen sözlerden ziyade; insanlar kendi bütçelerine, iktisadi durumlarına bakar ve buna yönelik olarak oy kullanırlardı. Hemen her iktidar, büyük bir ekonomik krizle devriliyordu.

Oysa dünya son 20 yıldır giderek daha keskinleşen krizlerle sarsılıp, yoksul ile zengin arasındaki uçurumlar kapanmamacasına açılırken; kitleler Türkiye de ve elbette Dünya’da neoliberal ekonomi politikalarına, otoriter yönetimlere ve insan kanı vaad eden rejimlere onayını yükseltiyor. Yıkıcı iktisadi krizler, bunlarla atbaşı giden her türden çürüme ve artsız arkasız soygun haberlerinden bir tanesi bile geçmişte oldukça yüksek tepkileri çanlandırıyor iken; ŞİMDİ iktidardaki gerici yönetimler, **artan otoriterliğin kitlesel onayı** ile yerlerine iyiden iyiye yerleşiyorlar.

Ne oldu? Ne oldu da yeni birey, boynunu gönülü bir kökelikle kurban edileceği büyük ve kanlı sunağa uzatıyor? Kendi ölümünü kendisi onaylıyor?

BADIÖU, 20yyın temel iddiasının “yeni bir insan tipi yaratmak” olduğunu söylüyor: Prometheus’çu insan tipi... Kahramanlık ve büyük idealler için hayatını vermeye hazır insan hayali NASIL OLDU DA aslında görüntüde kahraman ama özünde ZAVALLI hayaller için komşusunu, eşini, annesini, evladını fedaya hazır bir **ready made** kahraman haline dönüştü?

Bu metinl, geçmiş yüzyılın bize miras olarak bıraktığı kapitalist ve rasyonelite ve bireysellik sanalitelerinin kapitalizmin kendi mekanizmaları yoluyla yeni dönemde evrildiği süreci tartışacağım. DAHASI BU TARTIŞMAYI İKTİSADIN GÜNLÜK HAYATA YÖNELİK DÜZENLEMELERİNİN NASIL YENİ BİR İNSAN TİPİ YARATABİLDİĞİNİ, BUNUN SONUÇLARINI İSE YİNE DÖNÜP GÜNLÜK HAYATTA İNSANI NASIL BOYUN EĞER BİR mekanizma içine hapsettiğini göstermek istiyorum. ANA İDDİAM: LİBERALİZMİN GİDEREK FAŞİZMİ ONAYLAMAYA TEE GEÇEN YÜZYILIN BAŞINDAN İTİBAREN NE KADAR TEŞNE OLDUĞUNU, LİBERALİZMİN KENDİ TEMEL SAVUNULARININ ASLINDA YENİ YÜZYILIMIZA da DAMGA VURMAKTA OLDUĞUNU GÖSTEREBİLMEK. İNSANI BU YÜZYILDA KEDERLİ, BOYUN EĞMİŞ, VAZGEÇEN BİR VARLIK OLMAYA İTEN yapılarını GÖSTEREBİLMEK. (Yani şu 20. Yy güzellemesine bir son vermek

(Hani her şey iyiydi de şimdi kötüleşti anlayışına) . BUNU yaparken Vaat Toplumu terimini kavramlaştırmaya çalışacağım, bir de tabii **vicdan** ve **vaat** üzerine ve bunların arkaik olarak insanı ne kadar derinden sarmakta olan hatalar olduğuna da değinmek istiyorum.

Bir diğer iddiam, insanın yeni bir hayat kurabilmesinin umutlu yolunu da bir iki cümleyle bu arada tartışmak ve ZAMAN KALIRSA DA yeni örgütlenme biçimleri üzerine bir tartışma açmak olacak. BUNU NASIL GERİLETİRİZ, NASIL ÖRGÜTLENMELİ VE NASIL DİRENME NOKTALARI BULABİLMELİYİZ?

EN ÇOK BİLİNERE ELEŞTİRİ:

Lemert ve Elliot'a göre neo-liberalizmin 'artık toplumun olmadığını, sadece aile ve bireysel hayatların varlığını kutladığı' büyük güne şükranlarını sunan tüketim endüstrisi, sadece bireylerin yaşam kültürünü ve harcamalarını yöneten altyapısal bir sistem değişikliği önermemektedir; dahası bu *do-it-yourself* kültürü, hepimizi kendi hayatlarımızın girişimcisi kılmaktadır (2006:3). (Elliott and Lemert 2006:5, 2009a, 2009b).

Talep etmenin yerini arzunun, liberal bireyin yerini *atomize tekilliklerin* (Bauman, 2010) aldığı bu yeni düzen; sisteme karşı özgürlükçü 'kendini gerçekleştiren insan'ı neo-liberal bir 'sistemi onaylayan'a dönüştürdü. Ekonomik altyapısal belirlemeler, yerini sözün ve görüntünün, hatta vaadin egemenliğine, kişinin kendini parlatmasına ve amaç yoksunluğuna bıraktı (Honneth. 2004).

ESKİYİ İYİ TANIMLAMAK:

Badiou *Yüzyıl* adlı kitabında (2010) "Bir yüzyıl ne kadar sürer? sorusuyla 20. Yy'ı sorgulamaya başlar. 1890larda başlattığı 20.yyı *totaliter yüzyıl*, *Ahlakın yüzyılı*, *liberal yüzyıl* nitelemelerini sorgulayarak başlayan Badiou'a göre; 21.yy.'ın bu geçmiş yüzyıldan miras aldığı çok önemli özellikleri vardır. 20.yyın en önemli özellikleri Hızlanmayı meşrulaştırması; ahlaki yargıların çıkarıcılığını meşrulaştırması, saymanın

merulaştırılması ve insanı beşeri varlığından soyutlayarak ona bir malzeme, teknik ekipmanın bir parçası olarak bakan liberalizmin teknolojiyi yüceltmesi dir. Bunlar 20. Yy. liberalizminin, bize miraslarıdır.

Öte yandan liberalizmin sıkı bir eleştirisini getiren Norman Barry (2000: 28-34) de bir ayağı demokraside ise bir ayağı da faşizmde olan libelarizmin 'doğacılık, doğalcı çevre, bireyin düzeni, piyasa düzeni, rasyonalite, denge ve düzenin korunumu ve asıl olarak da sınıf düşmanlığını onu nasıl faşizme yaklaştırdığını anlatır.

FEDA KÜLTÜ: 20 yy yeni insan tipini oluşturma iddiasını, sanki yeni bir duurum yaratmakta imiş gibi, feodal sistemin bütün hamasetini, nefretini olumlayarak almıştır: yeni insan tipi çoğunluk için kendini feda edendir. Bu çoğul ise onun onayladığı çoğul değil, kendisine çoğul olarak sunulandır: kitle, etnisite, hemşerilik bunların tamamı Ortaçağ'ın olumladığı tiplerdir. Kendini çokluk için feda, 20 yy da Prometheus'çu halka feda'ya dönüşür. Feodalitnin kahramanının ve ortaçağ'ın hiç de yabancı olmadığı feda kültürü, kapitalizmi de kurtarıcısı olur.

20. yy. in olumladığı insan tipi hayal edebilen ve umut vaadeden'e doğru koşabilendir. Oysa bu umut ve hayal ortaçağ'ın ezgileridir: Bir farkla Ortaçağ'ın vicdan'ının yerini 21. Yy in vaat toplumu almıştır:

21. yy in iddiası da yeni insan tipini oluşturmaktır: bu yeni insan tipi **hazzı arayan, kendine yeten, kendisi ve çevresini esas sosyal alanı olarak tanımlayan ve bunun için çabalayan; çoklu yönelimleri olan, örneğin aynı yılın içinde iki değişik meslek alanında çalışabilen, kendisini yeni ve olumlu şartlar için sürekli değiştiren, geliştiren, seyahati hayatındaki önemli fırsatlardan birisi olarak görebilen,**

günü yaşıyan ve geleceği kurmaya çalışmayan, aile ve meslek yapısı değişken ve esnek, daha izole ve ama daha sosyal olabilen, sosyal alan ağlarını ulusaşırı kurabilen olarak idealize ediliyor. Buna sonsuz güzellik miti ve bedeninin ve mekanının sürekli yeniden yapılanması da eşlik ediyor. Bu hayale kitlenin bir parçası olmanın kısırlaştırıcı bir özellik olduğu; topluca yapılan eylemlerin artık geçerliği olmadığı, son ikiyüz yıldır öne sürülen neredeyse tüm siyasi angajmanların, feda kütrü anlamına geldiği ve bireyi öldürdüğu ve yaratıcılık eyleminin sürekli yeniden üretimle gerçekleşebileceği iddiası da ekleniyor.

Badiou için her yüzyıl bir önceki insan tipini olumlayarak tutuculaşan bir dirençle de karşılaşmıştır. Her yüzyıl başında, Bbr önceki yüzyılın ana süreci yeniden tanımlanır ve bunu içindeki insan tipi de mistifiye edilerek yüceltilir. 20 yy ın tutucuları 18. 19. Yy insan itpini ‘inanan vidanlı ve itaat eden’ olarak gizemleştirip yüceltirken, 21. Yuzyılın tutucuları da eski yüzyıldaki insann bireysel, rasyonel ve bireyci olduğu martavalına inanmamızı bekliyorlar.

Oysa diyor Badiou, gerçekten geçmiş yüzyıl liberal ve rasyonel insan tipi oluşturmayı mı hedeflemişti? 20 yy. Badiou’ya göre “Ölülerin sayıldığı yüzyıldır. Ceset sayımı, insanın önce bir bedene sonra da salt ölü bir bedene indirgenmesi; saymanın meşruluğu geçmiş yüzyılın en önemli özelliğidir.

ESKİNİN BİTİŞİ:

Bireysellik ve bireycilik tatışmaları liberal düşüncenin olgunlaşmamış bir biçimi olarak Jean-Jacques Rousseau ve Benjamin Franklin’in tanımlarında kendisini bulur: Aydınlanmacı politik felsefenin temelini

oluşturan bu anlayışa göre, **birey grubun, sistemin ya da ailesinin baskısı/uyarıları ne yönde olursa olsun kendi özgün iradesini ve aklını çıkarları doğrultusunda kullanabilen ‘kişi’ olarak tarif edilir.** Liberal söylemin anaakımından ayrılan hayli tartışma ve farklılaşmalar olsa da, günümüzdeki geç modern bireysellik tartışmalarında üç temel akım ayrışır: Adorno ve Habermas’ın başını çektiği ‘Maniple Edilmiş Bireysellik’ anlayışı (1920-49); Bell, Putnam, Sennett ve Bellah’ın öncülük ettiği ‘İzole Edilmiş Yoksunluk’ (1950-1989) ve Beck ve Giddens’in ortaya attığı ‘Kendine Kapanmış Bireyselcilik’(1990 ve sonrası) (2006: 150-171).

Burada bireysellik ve küresel çağdaki dönüşümlerine dair açıklamalara hızlıca göz atmakta fayda var. Önceliği, küresel sistemin tariflerini materyalist ve realist açıklamalarla yapanlara vereceğiz: Bunlara göre küresel sistemin (ya da küresel kapitalizmin) önceki kapitalist dönemlerden çeşitli farklılıkları vardır: İşkollarında ve işyerlerinde hızlı esnekleşme, aracılık ilişkilerinin yeni biçimi, sanayi üretiminin ihtisaslaşmasında yeni odaklar, üretimin ileri Üçüncü Dünya Bölgelerine kaçışı, hizmetler sektöründeki çeşitlenme ve artışlar, sermaye birikiminin mali sermayeyle beslenmesi ve mali sermayenin küreselleşmesi, ulusaşırı ticaret ağlarındaki hızlı trafik, iş/çalışma yaşamının günlük hayata baskınlığı, haberleşme ve malumat (*information*) teknolojisindeki yenilikler sayesinde gelişen yanlış bilgilenme ve dedikodu ağlarının hayata egemenliği vb.

Bu yeni düzen, nasıl bir insan tipini geliştiriyor? Piore ve Sabel için bunların sonucu ‘kolektif bireysellikler’in gelişmesi; Aglietta, Boyer ve Lipietz’in içinde bulunduğu Düzenleme Okulu için, ‘küresel kapitalizmin geliştirdiği esnek işgücü’, Lash ve Urry için ‘örgütsüz kapitalizm’, Hall

ve Jacques için ise ‘antagonizma ve direniş bölgelerinin dallanıp budaklanması, yeni öznelerin, yeni toplumsal hareketlerin, yeni kolektif kimliklerin ...ve değişimin yeni kurucularının ortaya çıkması’dır. (bkz Kumar, 1999: 65-74).

Oysa, Elliot ve Lemert, bu sürecin en çok insan varlığı üzerinde yarattığı tahribata odaklanmak gerektiğini belirterek; şimdiye kadar sadece materyal temeli kurulmuş olan yeni bireycilik anlayışının, **PSİKOANALİTİK YORUMLARINI TEMELE ALMAYI ÖNEMSEMİŞLERDİR** (2006: 73). Onlara göre yeni bireyselin dört temel bağlamı vardır: **Kendini-sonsuz-yeniden keşfin önemi, hazır-değişim’e yönelik bitmez bir açlık, kısa-vadeciliğin önceliği** ve son olarak da **hızın önlenemez cazibesi** (Elliot & Lemert. 2006:10-12).

Özellikle, 2006’dan sonra, küresel sistemin materyal önemine yeterince odaklanmadıkları yönündeki hayli sert eleştirilere; ‘küresel sistemin son derece dar bir iktisadi analizinin yapılmakta olduğunu, asıl dikkate alınması gerekenin, bu sistemin yarattığı yeni insan tipine yönelmesi gerektiğini...küreselin şimdiki analizinin dışsal bir analiz olduğunu...bu yeni bireyselliğin sistemin yeniden üretimi, ondan kaçış, eklenme, dönüştürme vb. yanıtları olarak ele alınması gerektiğini’ söyleyerek karşılık vermektedirler (2006: 64).

Elliot ve Lemert’in, küresel sisteme dair bakışının *eskatolojik*² olduğunu kolayca iddia edebiliriz: Nasıl olur da, hakikaten yeni topluma, yeni bir dünyaya geçmekte olduğumuza inanırız? (Kumar, 1999: 200) Nasıl olur da, hem tüm dünyada benzer süreçlere ve bunun yarattığı insan tipinin

² *Eskatolojik* Tarih: Tarihin düz çizgisel olarak ilerlediğini savunun, başlı ve sonlu bir tarih anlayışı olan. Tarihin kutsal bir okunması olarak.

aynılığına böyle odaklanılmıştır? Dahası, nasıl olur da, insan özne, kendiliğinden olmasa da, bu süreçte, varlığını sisteme feda etmeye böylesine razı olmuştur? Özellikle Bauman, böylesi bir tektipleştirmeye; “bireysel özne’ ile ‘kendisinden kültürel-normatif beklentilerin olduğu bireysellik’ arasındaki ayrıma dikkati çekerek karşılık verir. Ona göre, “öznenin ontolojik davranışları ile, öznenin kültürel ve yapısal saiklerle yüklendiği özne rolü arasında önemli bir ayrım vardır’ (Bauman, 2010: ???). Öyleyse, “hangi mekanizmalar, insan özneyi, fail durumundan sıyrılıp, beklentileri gerçekleştirmeye ikna eder/zorlar?” diye sorabiliriz. **Ahlak mı, vicdan mı, din mi, yoksa VAAT Mİ?**

Failin, özcü olmayan bir yorumunu yeniden kuran Bourdieu, Sennett ve Carrigan’ın yanıtları; bize öznelliğin dönüşümünün altyapısal temelden bağımsız olmayan ancak onu uyuma, itaate, anlaşmaya ve pazarlığa yönlendiren mekanizmalara dikkat çekmektedirler.

Bu kısımdan devam ederek, çalışma ve yeni çalışma koşullarının psikoanalitik çözümlenmelerle iletilmesi gerektiğini savunan ve elbette Elliot ve Lemert’le bu yönde tartışan, örneğin Honneth (2004) ve Deranty (2008) gibi düşünürleri de burada saymalıyız. Her ikisi de, (Elliot ve Lemert’in tersine) yeni iş ve çalışma koşulları için ve içindeki (nesnel) süreçlerin, insan varlığı üzerine (öznel) ve bunların yeni ilişkilene biçimleri üzerine psikoanalitik analizlerden yararlanırlar. Deranty’nin *prekarya*³ kavramı, küresel ticarileştirme, esneklik, şevkat devleti ve iktidar altında belirsizlik temellerine dayalı (nesnel) yeni bir öznel kimliği işaret etmektedir (Deranty, 2008).

³ Precariat: Proleterya ile precarious’un birleşimi olarak kullanılmıştır

Honneth de Deranty de yeni bireyin iş ve çalışma koşulları tarafından nasıl biçimlendirildiğini tariflemek için Sennett'i kaynak göstermektedirler.

Sennett, bu yeni bireysel varoluşun, yaşam alanları tarafından (iş ve çalışma koşulları) nasıl temellendirildiğini 1972'de yazdığı *Sınıfın Gizli Yaraları*,⁴ 1998'de *Karakter Aşınması; Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* ve en son olarak da 2006'da yazdığı *Yeni Kapitalizimin Kültürü* adlı kitabında tartışır. 'Son elli yılda devlet ve şirket bürokrasilerini alt ederek daha esnek ve kuralsız üretim süreçlerini gerçekleştiren piyasa ekonomisi; bir yandan insan yaşam alanlarını geçici bir tren istasyonu haline getirirken Küresel Kuzey, Asya ve Latin Amerika'da görülmemiş büyüklükte servetler edindi... Böyle bir büyümenin bedeli de hiç kuşkusuz büyük: çok daha büyük ekonomik eşitsizlik ve toplumsal istikrarsızlık' diyerek yeni dönemi tanımlamaya üretim hacmi ve alanlarında meydana gelen değişimi tanımlayarak başlar Sennett (2009a: 8-10). Bu yeni ekonominin yeni insanı kendisini üç aşamada gerçekleştirmek zorundadır artık: zaman (kısa vadeye yönelmiş geçici ilişkiler), yetenek (potansiyel yeteneğe odaklanma) ve feragat (geçmiş geçmişte bırakma, duygulanımların geçiciliği, geçmiş terketmek). İş, yetenek ve üretimin bu yeni ve alışılmadık biçimi, nasıl olmuştur da, ortak bir kabulle, bireyin alabildiğine boyun eğmesiyle sonuçlanır? (2009a:11, 13).

21. yy insanın elinde artık vaat ve duygu yoğunluğundan başka birtatanak kalmamıştır: **Vaat edilir ve vaade inanılır. HERŞEY ÇOK GÜZEL OLACAK!**" söyleminin temelinde bir yandan geçmişinin silineceğine duyduğu güven vardır insanın bir yandan da 'vaaddilen ÜLKEYE ulaşma' umudu.

⁴ The Hidden Injury of Class. 1972.; The Corrasion of Character. 1998; The Culture of the New Capitalism. 2006.

21. Yy insanını geçmişten aldığı vicdan yükünü olumlayıp kendini yeniden insan kılabilceği tek yer olarak görünür...

İddia: yeni bir bireysellik gelişiyor ve bu da vaat karşısında harekete geçmeKTİR

Çözüm: Yeni zamanların birlikleşme durumu: Eylem temelli birlikleşme idi. Yani bir eylem yapılacağı zaman geçici birlikleşmeler gerçekleşiyö, bu süreçte kitlesellik önemsenişör, kitlenin gösterisi önemsenişör ancak ideolojik birlikten ziyade o andaki eyleme yöhnelik olarak sadece durumun kotarılması için çalışılışör ve sonra eylem bitince bu geçici kooperasyonlar da hemen bitiyordu.

Şimdi ideoloji temelli birlikleşmeyi yeniden düşünmelişör. Yani eskisiden yaptığımızı benzer uzun ideolojik tartışmalar ve ama mutlaka asgari zeminler bulunarak harekete geçen çekirdek örgütlenmeler yaratmalışör. Kitleşşelleşme yine düşünölmeli ancak, mutlaka birarada olmayı önemseyen ve uzun vadede hem tartışan hem de yeniden örgütlenmesini yaratan yeni birlikleşmelerin zamanı geldi.